

шення якості життя населення і досягненням європейських стандартів життя в країні.

Міровою практикою доведено, що інвестиції в людський капітал – найбільш ефективні. Саме цим досягається нове якість економічного зростання, який утвердився в останні десятиліття в розвинутих країнах. Наприклад, в Західній Європі цей компонент забезпечує близько 75% приросту національного багатства, а відповідно, втягує за собою покращення якості життя населення і демографічної ситуації в регіоні [9].

1.Бакиров В.С., Николаевский В.Н., Бабак О.И., Яблунчанский Н.И. Детерминанти здоров'я в дзеркалі соціологічного дослідження // Вестник МА. – 2003. – №6. – С.10.

2.Гордеева Н.О. Перенаселення або депопуляція // Вестник МСУ. – 2001. – Т.4, №4. – С.13.

3.Доклад о рождаемости в мире, 2003 год. Отдел народонаселения Департамента по экономическим и социальным вопросам Секретариата Организации Объединенных Наций // www.un.org.

4.Мир и Россия / Рост населения мира // www.economicus.ru.

5.Народонаселение, окружающая среда и развитие. Краткий доклад. Организация Объединенных Наций, Нью-Йорк, 2001 год // www.un.org.

6.Обзор и оценка прогресса, достигнутого в реализации целей и задач Программы действий Международной конференции по народонаселению и развитию. Доклад за 2004 год. Организация Объединенных Наций, Нью-Йорк, Нью-Йорк, 2004 г. // www.un.org.

7.Почему вымирают русские / Под. ред. И.В.Бестужева-Лады. – М.: Эксмо, 2004. – 288 с.

8.Дехтяренко Ю.Ф., Гринчук Н.М. Демографічна ситуація як індикатор ефективності розвитку регіону (на прикладі м.Києва) // Статистика України. – 2003. – №3. – С.22.

9.Послання Президента України до Верховної Ради від 30.04.2002 р. „Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки” // www.president.gov.ua

10.Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 рр.) „Шляхом європейської інтеграції” / Авт. кол.: Гальчинський А.С., Гесць В.М. та ін. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.

11.European Health For All Database, updated: June 2005 // www.who.int

Получено 28.08.2006

УДК 330.14.01

О.В.ЛЕБІДЬ

Харківський національний економічний університет

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА СУТНІСТЬ КАТЕГОРІЇ «КАПІТАЛ»

Досліджуються, узагальнюються та систематизуються погляди на сутність категорії „капітал”. Розглядаються в хронологічному порядку основні трактовки капіталу, що були узагальнені та систематизовані в підході та теорії. Виявляється циклічний характер

ідей щодо розуміння сутності капіталу; проаналізовано та згруповано визначення капіталу сучасних вчених, а також представлено уточнене визначення поняття „капітал”.

У сукупності найважливіших елементів економічної системи суспільства поруч з такими категоріями, як виробництво, власність, праця, відтворення, конкуренція та ін. важливе місце посідає капітал.

Капітал є фундаментальним, складним, багатоаспектним, але разом з цим недостатньо дослідженим економічним явищем. Як зазначає П.Самуельсон „теорія капіталу являє собою один з найбільш складних розділів мікроекономічного аналізу” [1], а з точки зору В.С.Пономаренка, найбільш непізнаним об’єктом дослідження є капітал як самозростаюча вартість [2, 3].

Сучасний етап функціонування економіки України характеризується кризовими явищами, що на макрорівні передусім пов’язано з перерозподілом факторів виробництва: землі та капіталу, а на мікрорівні з недостатнім досвідом управління важливими складовими успішного бізнесу, серед яких не останнє місце посідає капітал.

Отже, з теоретичної й практичної точки зору проблеми управління капіталом підприємства є надзвичайно актуальними.

Вагомий науковий внесок у дослідження питань, пов’язаних з капіталом підприємства, зробили К.Маркс, І.Фішер, Дж.Р.Хікс, Е.Брукінг, І.Т.Балабанов, І.О.Бланк, В.В.Ковальов., А.Г.Грязнова, Т.В.Чечелева, О.Л.Гапоненко, Г.Н.Богачева., Ю.М.Воробйов, О.А.Грیشнова [4-18] та ін.

Хоча історія наукового дослідження категорії „капітал” досить тривала, проте універсального підходу до її визначення не існує, що пояснюється складністю та динамічністю капіталу. Змінювались соціально-економічні умови функціонування господарств різних епох, так само змінювались та розвивались наукові підходи щодо розуміння та аналізу капіталу. Саме тому важливо з’ясувати сутність та зміст капіталу підприємства у теперішніх економічних умовах з урахуванням історичного, системного та структурного підходів, що не завжди враховується сучасними авторами.

Так, Ю.М.Воробйов здійснює детальний, але непослідовний опис історичної еволюції категорії „капітал” без структурування зазначених ним концепцій та виокремлює лише два підходи до визначення капіталу підприємства: фінансовий та економічний [15]. Проте фінанси і як явище, і як система відносин є частиною економіки. Тому з’ясовуючи економічну сутність капіталу, можна лише сказати, що фінансовий капітал є підвидом капіталу взагалі, оскільки за природною ознакою капітал поділяють на фінансовий, фізичний та інтелектуальний або за класифікацією Ю.М.Воробйова – на фінансовий, матеріальний та не-

матеріальний [15].

А.Г.Грязнова зазначає, що „категорія капіталу виникла та розвивається разом із капіталістичною системою господарювання” і починає розгляд еволюції поглядів на капітал з вчення меркантилістів, яких називає „першовідкривачами” [12]. Передусім, на думку більшості вчених, першими дослідниками капіталу є Аристотель (IV ст. До н.е.), Авіцена (X-XI ст.), Фома Аквінський (XIII ст.) та ін. давньогрецькі, давньоримські та середньовічні діячі [15, 19-28]. Також слід підкреслити, що ані меркантилісти, ані пізніші фізіократи ще не вживали термін „капітал”, а в його сучасному значенні використовували терміни „гроші”, „багатство”, „аванси” [14, 25, 26]. Починаючи з концепції меркантилістів, А.Г.Грязнова аналізує всі існуючі теорії капіталу, проте їх представлення не є достатньо структурованим.

Г.Н.Богачова, Б.А.Денисов обмежуються розглядом декількох концепцій капіталу, не розглядаючи теорію всеосяжного капіталу І.Фішера, теорії людського та інтелектуального капіталу [14]. Аналогічно С.А.Сисоєв, Р.А.Косінський не досліджують дві останні теорії [27, 28].

І.О.Бланк, І.Т.Балабанов, В.В.Ковальов досліджують капітал підприємства як цілісність, але при цьому по суті розглядають лише фінансовий капітал або фінансовий та фізичний та не розглядають інтелектуальний [9-11].

Отже, основними невирішеними проблемами є відсутність структурованого та системного дослідження поглядів на капітал, визначення та розгляд капіталу підприємства без урахування всіх його природних форм: фінансової, фізичної, інтелектуальної, та системи характеристик: динамічності, цілісності, структурованості, інтегрованості тощо.

Метою даної роботи є узагальнення підходів до визначення сутності капіталу підприємства та уточнення його змісту. Відповідно до мети були поставлені наступні завдання: 1) дослідження еволюції наукових поглядів на категорію „капітал”; 2) структуризація теорій та підходів до визначення категорії „капітал”; 3) аналіз визначень капіталу підприємства сучасних авторів; 4) уточнення сутності та змісту капіталу підприємства як економічної категорії з урахуванням новітніх тенденцій науки.

З позиції виділених вище історичного, системного і структурного підходів можна запропонувати принципову схему теорій та підходів до визначення капіталу (рис.1).

З урахуванням найперших спроб охарактеризувати явище капіталу всі підходи слід поділити на наукові та донанукові.

Так, за часів Античності та Середньовіччя, коли інститут науки

взагалі та економічної науки зокрема не був достатньо розвинутим, а всі знання людства були представлені у філософії, фольклорі та теології, сукупність поглядів на капітал мала донауковий характер. Капітал за тих часів – це передумова і результат хрематистики у Аристотеля, один з факторів життя у Авіцени, гріховна жага до наживи у І.Златоуста, Августина Блаженного і Ф.Аквінського [14, 19-21, 25].

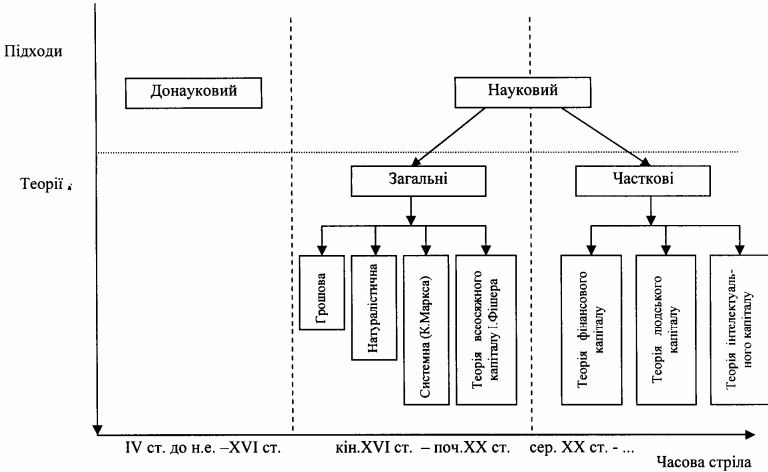

Рис.1 – Структурно-часова схема теорій та підходів до визначення категорії «капітал»

Наукові підходи в свою чергу поділяються на загальні та часткові. Загальні підходи існували за часів становлення, розвитку та занепаду індустріального суспільства до поч. XX ст. До них слід віднести наступні концепції: грошова, натуралістична, системна теорія К.Маркса та теорія всеосяжного капіталу І.Фішера.

Грошова концепція з'явилась за часів торгівельного способу господарювання та виникнення ринкових відносин, які витіснили натуральне господарство (XVI – XVII ст.). Об'єктом дослідження на той час була виключно сфера обігу, адже до кінця XVII виробництво – це лише додаток торгівлі. Сутність грошової концепції капіталу полягає у тому, що гроші ототожнювались з капіталом. Такі погляди подіяли всі представники економічного вчення меркантилізму: Т.Мен, Дж. Локк, Р.Кантильон, Дж. Ло, Ж.Б.Кольбер, А. Монкретьєн [14; 25; 26].

Натуралістична концепція капіталу представляє останній як вкладення у виробництво частини матеріальних запасів або частини багатства країни, тобто є матеріально-речовинним трактуванням капіталу [14]. Поява нового підходу до розуміння сутності капіталу пов'язана зі

зміною умов господарювання: виробництво товарів, а значить і капітал сфери виробництва, а не обігу, почали займати домінуюче положення в економіці розвинутих країн Європи XVIII – поч. XIX ст. Економічною науковою доктриною тих часів є погляди представників класичної школи політекономії, які першими звернули увагу на структуру капіталу, його здатність приносити дохід та динамічний характер, віднесли його до найголовніших факторів виробництва.

Так, за висновками більшості вчених-дослідників історії економічних вчень, фізіократ Ф.Кене поділив капітал на основний та оборотний (первинні та щорічні аванси у його термінології), а також довів, що в русі знаходиться не лише оборотний, а й основний капітал [23, 25, 26], а А.Тюрго вказав на різницю між грошима і капіталом [25].

А.Сміт визначив капітал як „частину запасів, від якої очікується отримання доходу” [29], а також продовжив ідеї Ф.Кене щодо структури капіталу та включив у її склад і грошові кошти. „Гроші, – писав А.Сміт, – це велике колесо обігу [...], хоча і є нарівні з іншими знаряддями виробництва частиною капіталу” [29]. Визначення капіталу Д.Рікардо в основному співпадає з А.Смітом: „частина багатства країни, що використовується у виробництві і є її капіталом” [29]. Аналогічно вважав і Т.Мальтус – „капітал – це така частина запасу країни, яка утримується або застосовується з метою отримання прибутку при виробництві та розподілі багатства” [30, 31].

Творець теорії факторів виробництва, до яких на той час віднесли працю, землю, капітал, Ж.-Б. Сей вважав капітал найважливішим серед них та доповнив визначення: додав до матеріальних цінностей ще й послуги, що підтримують виробництво [14, 26].

Найбільш широким серед класиків є визначення Дж.С.Міля, який відніс до капіталу „все, що необхідно для утримання та застосування праці інших людей з метою використання її у виробництві” [32] і наблизився таким чином до трактування капіталу К.Марксом.

Здобутки К.Маркса багатьма сучасними вченими оцінюються як найбільш повна, найбільш справедлива, найбільш точна концепція капіталу. Оскільки К.Маркс аналізував економіку з позиції того, що вона є базисом суспільства, то й капітал є частиною суспільних відносин взагалі й виробничих зокрема. „Капітал – це не річ, а визначене суспільне відношення, яке представлено у вигляді речей та надає цим речам специфічний суспільний характер” [5], також К.Маркс підкреслював його динамічний характер: „капітал – це не просто відносини, а процес, у різні моменти якого він залишається капіталом” [33]. Третє і найвідоміше визначення К.Маркса наступне: капітал – це вартість, що створює нову вартість – „...приєднуючи до мертвої предметності това-

рів живу робочу силу, капіталіст перетворює вартість – минулу, уречевлену, мертву працю – в капітал, у самозростаючу вартість” [33].

Отже, К.Маркс розглядав капітал з трьох позицій: відносин, процесу та вартості, що не втратило своєї актуальності й сьогодні.

Остання на сьогодні із загальних наукових теорій капіталу – це теорія всеосяжного капіталу І.Фішера, який назвав капіталом все те, що здатне протягом певного часу приносити дохід [17, 34]: „будь-яке благо, що приносить дохід своєму власнику, незалежно від сфери застосування є капіталом” [12]. Але тут варто зазначити, що І.Фішер не досліджував ані структуру, ані сутнісних характеристик капіталу, він просто максимально розширив коло цінностей, які можуть називатися капіталом, перелік яких доповнюється і до тепер (рис.2).

Рис.2 – Послідовний перелік цінностей, що за різних часів вважалися капіталом

Зазначені вище концепції названі загальними, адже їх автори намагались охопити науковим аналізом всі можливі та існуючі на той час форми, види й типи капіталу, а неповними вони є тільки з позиції сьогодення, а також через те, що економічна історія – це діалектичний процес появи та переваги конкретного способу виробництва, а разом і з ним і капіталу, що зайнятий в цьому способі виробництва.

Часткові концепції капіталу з’явились протягом ХХ ст. і названі таким чином тому, що не охоплюють капітал як цілісність, а розглядають лише окрему його форму.

Перша з часткових концепцій – монетаристська, яка абсолютизує роль фінансової сфери в економіці та відповідно головну роль віддає фінансовому (грошовому) капіталу [14, с. 16; 21, с.167; 26, с. 231], що є, на думку автора, кроком назад в дослідженні сутності капіталу у порівнянні з працями класиків та К.Маркса.

Наступною є теорія людського капіталу, виникнення якої пов’язано із закономірною тенденцією розвитку науки, коли проблеми людини все більше і більше стають у центрі наукової уваги, а також з якісними змінами структури виробничих сил суспільства внаслідок науково-технічної революції II-ї половини ХХ ст. [12, 17, 18]. Автора-

ми теорії вважаються американські вчені-економісти Т.Шульц, Г.Беккер, Л.Туроу, Я.Мінсер та ін. Прихильники цієї теорії вважають людину, її знання, навички, уміння, талант, здібності та інші обдарування найважливішим фактором економічного успіху будь-якого підприємства чи країни. Людина сприймається не як робоча сила, а як самостійний унікальний суб'єкт економічних відносин, рішення якого на кожному етапі життя – це відправний пункт для отримання доходів у майбутньому. Такий підхід дещо нагадує погляди А.Маршала, який вважав, що „існують тільки два фактора виробництва – природа і людина. Капітал і організація є результатом людської праці” [35].

Настання постіндустріальної (або інформаційної) стадії розвитку суспільства, що знаменувалось другою хвилею науково-технічної революції, появою інформаційних технологій, комп'ютеризацією багатьох сфер економіки та низка інших факторів зумовили появу теорії інтелектуального капіталу, до складу якого входить і людський капітал (адже людина носій інтелекту), і об'єкти інтелектуальної власності, що дозволяють приносити дохід. Становлення та розвиток теорії інтелектуального капіталу, як правило, пов'язують з іменами Дж. Гелбрейта, Л.Едвінсона, Т.Стюарта, Л.Прусак, Д.Белла, Е.Брукінга, В.С.Єфремова та інших вчених. Ця теорія є наймолодшою, але досить популярною та стрімко розвивається, але все ж таки не розглядає капітал в його цілісності та перевищує роль його інтелектуальної складової.

Отже, для будь-якої часткової концепції характерною рисою є абсолютизація однієї з форм капіталу, фінансової або інтелектуальної та відсутність цілісного, системного погляду на капітал.

Підсумовуючи розгляд теорій капіталу, можна сказати, що діалектика капіталу – це безперервний процес превілеювання однієї з форм капіталу над іншою, що умовно можна позначити ланцюжком: грошово-товарна – виробнича – фінансова або торговий – промисловий – фінансовий, а тепер – інтелектуальний. Причому розвиток поглядів на природу капіталу до середини ХХ ст. має циклічний характер, а сьогодні – це співіснування безлічі часткових концепцій та теорій, що проілюстровано даними таблиці.

Розмаїття сучасних економічних теорій та концепцій, а разом з ними поглядів на капітал є результатом довготривалого пріоритету в науці принципу плюралізму та методологічного анархізму. Але поруч із цим, сучасна системна концепція капіталу, на жаль, відсутня. Більше того, серед економістів немає єдності щодо тлумачення терміну „капітал”.

Так, західні економісти Дж.Хікс, П.Хейне, С.Фішер, Р.Дорнбуш, К.Р.Макконел, С.Л.Брю, Дж.Ф.Стенлейк дотримуються класичного

розуміння капіталу, визначають його як виробничі ресурси (засоби виробництва, товари виробничого призначення, виробничі товари тощо), що необхідні для виробництва товарів та послуг [7, 38-41]. Ігноруючи, таким чином, важливі характеристики капіталу: по-перше, його здатність приносити дохід; по-друге, його різноманітні форми (фінансову та інтелектуальну); по-третє, процес постійного руху, перевтілення.

Матриця еволюції категорії „капітал”

Акцентуація змістовного розуміння капіталу	Грошовий	Речовинний	Системний	Всеосяжний	Людський	Інтелектуальний
Школи						
Меркантилізм	+					
Фізіократи		+				
Класична		+				
Марксистська			+			
Романтизм		+				
Маржиналізм		+				
Кейнсіанство	+					
Монетаристи	+					
Прагматизм				+		
Школа людських відносин						+
Сучасність	+	+	+ -	+	+	+

П.Самуельсон не дає конкретного визначення поняттю „капітал”, а наголошує, що він є важливим фактором виробництва [1]. Аналогічно визначає капітал російський вчений Р.М.Нуреев [42].

О.І.Архіпов та колектив авторів капіталом вважають гроші, час, вартість, що приносить додаткову вартість, засоби виробництва, які можна використовувати для виробництва інших товарів, людський інтелект, здібності та наголошують, що капітал – це джерело проценту [43].

Вартісного підходу дотримуються О.С.Булатов, Г.Н.Климко, В.І.Осипов, але в своїх визначеннях наголошують на різних аспектах капіталу:

- капітал – це вартість, що приносить додаткову вартість у разі використання праці найманих робітників [44];
- капітал – це авансована вартість, яка в процесі свого руху приносить більшу вартість, тобто самозростає [45];
- капітал підприємства – авансована (вкладена) для утворення і функціонування підприємства вартість (інвестиції) з метою отримання

прибутку [46].

Російський вчений Б.А.Райзберг є прихильником теорії всеосяжного капіталу. Розглядаючи капітал у широкому розумінні, відносить до нього „все, що здатне приносити дохід, чи ресурси, створені людьми для виробництва товарів та послуг” [47]. У більш вузькому значенні розглядає грошовий та фізичний капітал, ігноруючи інтелектуальний.

Прихильниками монетаристського підходу (з точки зору поглядів вчених на капітал) можна назвати І.Т.Балабанова, Ю.М.Воробйова, В.М.Гриньову, Л.С.Мартюшеву, які під капіталом розуміють сукупність (або частину) фінансових ресурсів суб'єктів господарювання, вкладених у виробництво з метою отримання прибутку [9, 15, 48, 49].

П.А.Орлов, М.П.Хохлов, В.С.Пономаренко у своїх визначеннях враховують всі форми капіталу підприємства, а провідну роль віддають грошовій [3, 50, 51].

Найбільш змістовними, на наш погляд, є визначення І.О.Бланка та М.С.Дороніної. Остання визначає капітал підприємства як „введені у відтворювальний процес капітальні блага (фактори виробництва: засоби праці, предмети праці, робоча сила), які взаємодіють між собою у просторі та часі завдяки управлінню” [52]. І.О.Бланк характеризує капітал як „накопичений шляхом заощаджень запас економічних благ у формі грошових коштів і реальних капітальних товарів, що залучаються його власниками до економічного процесу як інвестиційний ресурс та фактор виробництва з метою отримання прибутку, функціонування яких в економічній системі базується на ринкових принципах і пов'язано з факторами часу, ризику та ліквідності” [10].

Доповнюючи один одного, наведені вище визначення можуть утворити цілісне уявлення про капітал.

З урахуванням всього вищесказаного, можна запропонувати наступне визначення: капітал – це економічні блага у фінансовій, фізичній та інтелектуальній формах, що знаходяться в постійному взаємозумовленому русі, здатні приносити дохід, введені своїми власниками у відтворювальний процес як фактори виробництва та інвестиційні ресурси, функціонування яких в економічній системі має просторові, часові та вартісні характеристики, пов'язані з факторами ризику і ліквідності, та є об'єктом суспільних відносин і управління.

Оскільки капітал є динамічним, складним та багатоаспектним за своєю суттю, дане визначення не може бути ані вичерпним, ані остаточним, але воно враховує всі форми, динамізм і фактори його існування, основні характеристики, вмонтованість у процес виробництва, суспільні відносини, а також систему менеджменту.

Окреслення економічної сутності категорії „капітал” – це перший, але дуже важливий етап на шляху дослідження проблем управління капіталом підприємства. Абстрактність даної категорії вимагає наповнити її та процес управління конкретним змістом, а саме: переліком економічних благ, що використовуються підприємством, їх структурою, показниками аналізу функціонування та методами управління.

1. Самуэльсон П., Нордхаус В. Экономикс: Пер. с англ. – М.: НПО "Алгон", 1994. – 642 с.

2. Пономаренко В.С. Стратегічне управління підприємством. – Харків: Основа, 1999. – 619 с.

3. Пономаренко В.С., Пушкар О.І., Тридід О.М. Стратегічне управління розвитком підприємства. – Харків: ХДЕУ, 2002. – 640 с.

4. Маркс К. Капитал: Критика политической экономии. Т.1: Кн.1: Процесс производства капитала. – М.: Политиздат, 1988. – 891 с.

5. Маркс К. Капитал: Критика политической экономии. Т.2: Кн.2: Процесс обращения капитала. – М.: Политиздат, 1988. – 654 с.

6. Фишер И. Покупательная сила денег: [исслед. денеж. теории: Пер. с англ.. – М.: Дело, 2001. – 318 с.

7. Хикс Дж.Р. Стоимость и капитал. – М.: Прогресс, 1988. – 487 с.

8. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал. Ключ к успеху в новом тысячелетии: Пер. с англ. / Под.ред. Л.Н. Ковалик. – СПб.: Питер, 2001. – 287 с.

9. Балабанов И.Т. Основы финансового менеджмента: Как управлять капиталом? – М.: Финансы и статистика, 2000. – 528 с.

10. Бланк И.А. Управление капиталом. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. – 576 с.

11. Ковалев В.В. Финансовый анализ: Управление капиталом. Выбор инвестиций. Анализ отчетности. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 511 с.

12. Экономическая теория / Под. ред. А.Г.Грязновой, Т.В.Чечелевой. – М.: Экзамен, 2004. – 592 с.

13. Интеллектуальный капитал – стратегический потенциал организации / Под. ред. А.Л.Гапоненко, Т.М.Орловой. – М.: Изд. дом "Социальные отношения", 2003. – 184 с.

14. Богачева Г.Н., Денисов Б.А. О многообразной трактовке категории „капитал” // Менеджмент в России и за рубежом. – 2000. – № 1. – С. 13-24.

15. Воробьев Ю.Н. Капитал предпринимательских структур в системе финансового менеджмента. – Симферополь: Таврия, 2000. – 323 с.

16. Воробьев Ю.Н. Финансовый капитал предприятий. Теория, практика, управление. – Симферополь: Таврия, 2002. – 363 с.

17. Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки. – К.: Знання, 2001. – 254 с.

18. Журавльова І.В., Кудлай А.В. Управління людським капіталом підприємства. – Харків: ХНЕУ, 2004. – 284 с.

19. Агапова И.Н. История экономических учений. – М.: Юристъ, 2001. – 286 с.

20. Бартенев С.А. История экономических учений. – М.: Юристъ, 2002. – 456 с.

21. Історія економічних вчень / Г.М.Григорян, М.А.Сіроштан, Л.О.Українська та ін. – Харків: ХДЕУ, 2003. – 252 с.

22. Мордачев В.Д. Законы поведения капитала: психология влияния. – М.: ИКЦ "МарТ", Ростов н/Д: ИКЦ "МарТ", 2003. – 176 с.

23. Титова Н.Е. История экономических учений. – М.: Гуманит. изд. центр "ВЛАДОС", 1997. – 288 с.

- 24.Сурин А.И. История экономики и экономических учений. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 200 с.
- 25.Юхименко П.І., Леоненко П.М. Історія економічних вчень. – 2-е вид., випр. – К.: Знання-Прес, 2001. – 514 с.
- 26.Ядгаров Я.С. История экономических учений. – 3-е изд. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 320 с.
- 27.Сысоев С.А. Эволюция категории „капитал” // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Сер.: Економічна. Вип.91. – Донецк. – 2005. – С.100-103.
- 28.Косинский Р.А. Обобщение концептуальных подходов к сущности капитала предприятия // Коммунальное хозяйство городов: Науч.-техн. сб. Вип.44. – К.: Техніка, 2002. – С.95 -101.
- 29.Петти А., Смит А., Риккардо Д. Антология экономической классики. – М.: Эконов; Ключ, 1993. – 475 с.
- 30.Мальтус Т., Кейнс Д., Ларин Ю. Антология экономической классики. – М.: Эконов; Ключ, 1993. – 475 с.
- 31.Маршалл А. Принципы экономической науки. Т.3: Пер. с англ. – М.: Изд. группа "Прогресс", 1993. – 352 с.
- 32.Мильт Дж. С. Основы политической экономии. Т.1: Пер. с англ. А.А.Калинина, В.Т.Стоплер; Под. ред. А.Г. Милейковского. – М.: Прогресс, 1980. – 496 с.
- 33.Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. Т.23. – 2-е изд. – М. Политиздат, 1976. – 846 с.
- 34.Fisher I. The Nature of Capital and Income. - L., 1977. – 278 p.
- 35.Маршалл А. Принципы экономической науки. Т1: Пер. с англ. – М.: Изд. группа "Прогресс", 1993. – 416 с.
- 36.Кларк Дж.Б. Распределение богатства: Пер. с англ. Д.Страшунского и А.Бесчинского. – М.-Л.: ОГИЗ, 1934. – 302 с.
- 37.Економічна енциклопедія: В 3-х т. Т. 1 / Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Вид. центр „Академія”, 2000. – 864 с.
- 38.Хейне П. Экономический образ мышления: Пер. с англ. – М.: Катакасия, 1997. – 704 с.
- 39.Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика: Пер. с англ. . – М.: Дело ЛТД, 1993. – 864 с.
- 40.Макконелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика: Пер. с англ. 2-го изд. – К.: Хагар-Демос, 1993. – 785 с.
- 41.Стэнлейк Дж. Ф. Экономикс для начинающих: Пер. с англ. – М.: Республика, 1994. – 447 с.
- 42.Нуреев Р.М. Курс микроэкономики. – 2-е изд., изм. – М.: Норма, 2005. – 561 с.
- 43.Экономика / Под. ред. А.И.Архипова, А.Н.Нестеренко, А.К.Большакова. – М.: Проспект, 1998. – 596 с.
- 44.Экономика / Под. ред. А.С.Булатова. – М.: Изд-во «БЭК», 1995. – 632 с.
- 45.Основы экономической теории: политэкономический аспект: / Отв. ред. Г.Н.Климко. – 3-е изд., перераб. и доп. – К.: Знання-Прес, 2001. – 646 с.
- 46.Осипов В.І. Економіка підприємства. – Одеса: Маяк, 2005. – 724 с.
- 47.Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцев Е.Б. Современный экономический словарь. – М.: ИНФРА-М, 1997 – 496 с.
- 48.Гриньова В.М., Корда В.О. Глумачний словник економічних термінів. – Харків: Гриф, 2001. – 184 с.
- 49.Мартюшева Л.С., Меренкова Л.О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання. – Харків: ВД „ІНЖЕК”, 2006. – 184 с.
- 50.Экономика предприятия / П.А.Орлов и др.; Под. общ. ред. П.А.Орлова. – Харь-

ков: ХГЭУ, 2000. – 400 с.

51.Хохлов Н.П., Гиль С.Е., Приймак Л.И. Экономика предприятия. – Харьков: ИД «ИНЖЕК», 2005. – 196 с.

52.Дороніна М.С. Управління економічними та соціальними процесами підприємства. – Харків: ХДЕУ, 2002. – 431 с.

Отримано 25.08.2006

УДК 338 : 364

О.М.БІЛЯНСЬКИЙ, О.І.АСАДЧЕВ

*Міністерство будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства,
м.Київ*

КОНЦЕПЦІЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ У СФЕРІ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Розглядаються питання реформування системи державного регулювання діяльності суб'єктів природних монополій на ринку комунальних послуг.

Виконання завдань, що витікають з Програми діяльності Кабінету Міністрів України "Назустріч людям", щодо забезпечення економічного зростання, поліпшення добробуту, підвищення рівня і якості життя громадян можна досягти, зокрема, шляхом створення умов для ефективного функціонування ринків комунальних послуг. Однією з передумов досягнення ефективності цих ринків є вдосконалення системи державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання на ринку, що перебуває у стані природної монополії.

Державна політика України щодо регулювання діяльності суб'єктів природних монополій базується на нормах Господарського кодексу України, Законів України "Про природні монополії", "Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності" та Указу Президента України "Про заходи щодо реалізації державної політики у сфері природних монополій".

Ці акти визначають основні засоби державної політики у сфері регулювання діяльності суб'єктів природних монополій, зокрема ст. 12 Господарського кодексу визначено, що основними засобами регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання є: ліцензування, патентування і квотування; сертифікація та стандартизація; застосування нормативів та лімітів; регулювання цін і тарифів; надання інвестиційних, податкових та інших пільг; надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій.

Державну політику регулювання діяльності суб'єктів природних монополій у сфері житлово-комунального господарства реалізують: